

Kommentteja Venäjän maataloudesta

Idäntutkimuksen numerossa 2/2003 saimme lukea artikkelin maaseudun sopeutumisesta kapitalismiin Venäjän Karjalassa (Alanen & Nikula & Granberg & Kopoteva 2003). Artikkelissa tuotiin esille kiinnostavia esimerkkejä maatalouden murroksesta Karjalassa. Kuitenkin artikkelin Venäjän maatalouden yleistä kehitystä käsittelevä luku (Venäjän maaseudun tuskallinen vuosikymmen) vaatii muutamia kommentteja. Luku on lähinnä lyhyt johdanto Karjalan maaseudun muutosta valottavien esimerkkien käsittelyyn, joten siinä esitellyt asiat on käsitelty osin ylimalkaisesti. Monia maatalouden alamäen keskeisiä syitä ei mainita, mikä antaa puutteellisen kuvan maatalouden vaikeuksien taustasta. Artikkelissa oli myös muutamia asiavirheitä.

Luvussa tekijät arvostelevat Maailmanpankin politiikkaa, linjaa ja toimia, mutta moitteiden logiikka ontuu. Maatalouden reformi suunniteltiin tekijöiden mukaan pitkälti Maailmanpankin ohjeiden mukaisesti. Ehkä suunniteltiin, mutta toteutettiin tai oliko tulos suunnitelmien mukainen, on kokonaan eri asia. Artikkelin mukaan Maailmanpankin "[O]hjeissa korostettiin nopeaa maan ja omaisuuden yksityistämistä, markkinoiden vapauttamista ja sääntelyn purkamista. Lisäksi Maailmanpankki osoitti lujaa uskoa yksityisen perheviljelmän paremmuuteen todetessaan, että strategia, jolla maataloussektori uudistetaan oikein toteutettuna, ei johda vain korkeampaan elintasoon ja kestävään kulutustasoon, vaan myös minimoi transition aikana ilmenevät vaikeudet."

Heti tämän perään kerrotaan, että uudistusten tuloksena tuotannon taso laski ja väestön sosiaaliset elinolot huononivat sekä Venäjällä että itäisessä Keski-Euroopassa. Asiayhteydestä voi saada käsityksen, että nimenomaan Maailmanpankin oh-

jeiden mukaan suoritettujen uudistusten seurauksena tuotannon taso laski ja väestön sosiaaliset elinolosuhteet huononivat.

Todellisuudessa reformeja ei kuitenkaan toteutettu Maailmanpankin ohjeiden mukaan. Venäjän maatalouspolitiikka 1990-luvulla oli vailla selviä tavoitteita ja lähinnä suurtilojen edunvalvojat vastustivat uudistuksia sinnikkäästi. Maailmanpankki saattoi tavoitella perheviljelmiin perustuvaa maataloutta, mutta maatalouspolitiikka on lyhyen fermeritalouksien perustamista suosineen kauden jälkeen koko ajan suosinut suuria yksiköitä ja katsonut, että niissä on maatalouden tulevaisuus. Myös silloin kun fermeritalouksia perustettiin eniten, suurmaatalouden eduista huolehdittiin kaikin keinoin. Ei siis voida syyttää Maailmanpankin ohjeita Venäjän maatalouden vaikeuksista, koska Venäjän maatalouteen ei ole juuri syntynyt niitä rakenteita, joita Maailmanpankki ja monet tahot Venäjän sisälläkin ovat tavoitelleet. Venäjän viljelypinta-alasta 62 % oli nimellisessä yksityisomistuksessa, mutta vain noin yhdeksän prosenttia oli viljelypalstojen ja fermeritalouksien käytössä vuonna 1997, eli 53 % viljelymaasta oli yksityisesti omistettua, mutta suurtilojen käytössä.

Artikkelissa todetaan myös, että Maailmanpankin asiantuntijoilta "jäi huomaamatta" teknologian korkeampi taso. On totta, että neuvostoajan yksityisviljelypaloilla ei ollut juuri koneita, ja että pelkkä maan jakaminen koneettomille ei olisi johtanut tavoiteltuun lopputulokseen. Suurtilojen omaisuuden jaossa myös konekantaa olisi voinut siirtää yksityisviljelijöille, niin kuin joskus tapahtuikin.

Maareformin tavoitteena oli antaa mahdollisuus yksityis-/perheviljelmän perustamiseen sitä halualville, siirtää maa- ja muu omaisuus tilojen työnteki-

jöiden omistukseen ja muuttaa kolhoosit ja sovhoosit markkinaorientoituneiksi yksiköiksi (ks. OECD 1998, 78). Tarkoituksena ei siis ollut hajottaa kaikkia kolhooseja ja sovhooseja. Maareformia ei kuitenkaan toteutettu mitenkään täydellisenä, koska maan myyntiä, ostoa ja panttaamista rajoitettiin niin, ettei mitään todellisia markkinoita syntynyt eikä maa siirtynyt sitä tehokkaimmin käyttäville isännille ja emännille. Maa kyllä yksityistettiin, mutta mitään maamarkkinoita, ainakaan virallisia, ei sallittu.

Suurtilojen rinnalle on toki noussut perheviljelmää muistuttavia maatalouden osia (yksityispalstat ja fermerit), jotka ovat itse asiassa jopa tehokkaampia kuin suurtilat. Esimerkiksi 1990-luvun puolivälissä maidon tuotanto lehmää kohden oli viljelypalstoilla 2412 kiloa, fermereillä 1993 kiloa ja maataloudessa keskimäärin 1950 kiloa. Myös perunan hehtaarisadot olivat yksityispalstoilla korkeammat. Viljan hehtaarisadoissa suurtilat ovat niukasti parempia (Goskomstat 1999; Goskomstat 2000; Minselhozprod 1998). Suurtilojen käytössä yhä olevan teknologian ja tuotannon tehokkuuden välinen yhteys on siis epäselvä. Pienet yksiköt ovat näyttäneet pystyvän suurtiloihin verrattuna verraten tehokkaaseen tuotantoon, vaikka molemmat ovat kaukana länsimaiden perheviljelmien tuotannon tehokkuudesta. Toki elintarviketeollisuuden raaka-ainehuollon rakentaminen yksityispalstojen ja fermereiden varaan on ongelmallista, mutta ei mahdollista.

On totta, että suhtautuminen fermeritalouksiin muuttui kylmäkiskoisemmaksi 1990-luvun alun jälkeen, mutta en puhuisi niiden taantumisesta. Niiden määrän kasvu pysähtyi 1995, mutta niiden peltopinta-ala jatkoi kasvuaan ainakin vuoteen 1999 asti. Eivätkä fermerit muuten ole välttämättä perheviljelmää, vaan verraten suuria tiloja, joilla on usein palkattua työvoimaa. Joukossa on satojen, jopa tuhansien hehtaarien tiloja (Goskomstat 2000; Mezentsev 1999).

Tuotannon ja elintason laskuun yhdistettyjä ja Maailmanpankin tavoitteiksi mainittuja markkinoiden vapauttamista tai säätelyn purkamista ei artikkelissa täsmennetä. Valtavista investoinneista huo-

limatta maatalous ja laajemmin elintarvikesektori eivät olleet kyenneet huolehtimaan Neuvostoliiton elintarvikehuollosta. Jotain pitikin tehdä. Maatalousreformin keskeiset tavoitteet olivat lisätä yritysvapauttamista, maatalustason aloitteellisuutta ja kannustimia, sekä parantaa yleistä työmotivaatiota (Serova 1999). Tiettyjä maatalouteen ja elintarvikesektoriin liittyviä asioita vapautettiin ja säätelyä purettiin, mutta monia keskeisiä toimintoja säilyi valtion tai alueviranomaisien kontrollissa (ks. esim. Serova 1998). Esimerkiksi elintarvikemarkkinoiden vapauttaminen oli välttämätöntä. Jos elintarvikkeiden tuontia ei olisi vapautettu, elintarvikepulan uhka maassa, joka vielä 80 vuotta aikaisemmin oli ollut maailman johtava viljan viejä, olisi aivan 1990-luvun alussa ollut täysin todellinen.

On toki totta, että sekä entisen Neuvostoliiton että keskisen Itä-Euroopan maataloudet ajautuivat vaikeuksiin ja tuotanto laski, etenkin 1990-luvun alkupuolella. Kannattaa kuitenkin miettiä huolella, ennen kuin yhdistää Maailmanpankin tai sen ohjeet näihin ongelmiin. Maatalouden alamäki on pitkälti johtunut myös maatalouden ulkopuolisista tekijöistä. Ostovoima on laskenut. Kuluttajan valinnan mahdollisuudet elintarvikemarkkinoilla ovat parantuneet, eli elintarvikesektorin kilpailu on kiristynyt. Pankkisektori ei ole kyennyt huolehtimaan tehtävistään maatalouden lainoituksessa (ks. esim. Swinnen & Gow 1999) ja transitiomaiden kyky jatkaa massiivista maatalouden tukemista ja elintarvikkeiden hintojen subventointia romahti.

Ei voida yksinkertaisesti väittää, että ”Jeltsinin kauden maatalouspolitiikka oli heikentänyt suuryritysten taloutta”. On täysin totta, että Jeltsinin kaudella (maatalouden) suuryritysten talous heikkeni, mutta ei se yksin maatalouspolitiikan syytä ole ollut. Maatalouspolitiikassa ei voitu jatkaa massiivista tukea, koska resursseja tähän ei budjetissa ollut. Suuryritysten taloutta saattoi ahdinkoon myös laskenut elintarvikkeiden kysyntä ja kyvyttömyys tuottaa laadukasta raaka-ainetta elintarviketeollisuudelle, mitkä molemmat vähensivät maatalouden tuloja. Myös niiden kyky orientoitua tavoittelemaan tuotannon kannattavuutta ja opettelemaan markkinoinnin taitoja oli puutteellinen.

Maatalouden vaikeuksista kertoessaan artikkeli sivuuttaa maatalouden ja elintarviketeollisuuden välisen yhteyden tärkeyden. Ilman maataloustuotteiden kysyntää ja kilpailukykyistä elintarviketeollisuutta ja sen vähittäismyynnistä saamaa kassavirtaa myös maatalouden tulot jäävät riittämättömäksi. Elintarviketeollisuus on investoinut maatalouteen ja ollut sen kehityksen keskeinen veturi (Ioffe & Nefedova 2001; ks. myös Helanterä 1999; Helanterä & Salmi 2000).

Entisen Neuvostoliiton maissa (pl. tietyt poikkeukset) maatalouden alamäkeä on yritetty jarruttaa pikemminkin pitämällä asioita mahdollisimman pitkälle ennallaan ehkä uskoen, että maatalouden alamäki on ollut seurausta itse maatalouteen tehdyistä muutoksista (Csaki 2000). Institutionaalisia muutoksia, etenkin maanomistukseen liittyviä, on jarrutettu, koska vanhan maatalouden perusrakenteen murtamista on pidetty ongelmien syynä, eikä sopeutumiskyvyttömyyden seurauksena (Fomin 2003). Monien maatalouden vaikeuksien juuret ovat kuitenkin ympäröivässä taloudessa. Ostovoima on laskenut, kilpailu elintarvikemarkkinoilla on kovenunut ja, ehkä tärkeimpänä, yhteiskunnan kyky tukea maataloutta on romahtanut. Maatalouspolitiikan keinoin ei ole annettu suurille ja pienille tiloille välineitä sopeutua muutokseen. Maatalouden tuotannon kehityksellä on ollut entisen Neuvostoliiton maissa ja keskisessä Itä-Euroopassa melko suora yhteys siihen, miten pitkälle maareformi on toteutettu. Siellä missä maanomistus on vapautettu ja osto ja myynti sallittu, maatalous on noussut jaloilleen nopeammin (Lerman 2001). Venäjä on tullut tässä suhteessa jälkijunassa.

Vaikka Venäjän maatalouden 1990-luku aiheutti paljon inhimillistä hätää ja kärsimystä, on Venäjän maatalouden kyky tuottaa annetuilla resursseilla elintarvikkeita verrattomasti parempi kuin Neuvostoliiton vuosina. Venäjä on kyennyt viime vuosina viemään viljaa ja elintarvikkeiden saatavuus on hyvä.

Omien kokemusteni perusteella arvoisin, että Maailmanpankin asiantuntijat ovat hyvin perillä transitiomaiden maatalouksien ongelmista, ja että ongelmat johtuvat Maailmanpankkia suuremmista

voimista, eli kyseisten maiden yhteiskuntien syvistä yleisistä ongelmista ja etenkin maatalouden vanhoja rakenteita suojelevista viranomaisista ja etujärjestöistä (Kaliberda 2001; Matusovitš 2003).

Venäjän Karjalan perusteella ei pidä tehdä johtopäätöksiä koko Venäjän maatalouden ja elintarvikesektorin tilasta ja tulevaisuudesta. Karjalasta puuttuvat ne Venäjän maatalouden vahvuudet, joiden turvin se on ruplan devalvaation jälkeen kohentanut tilaansa. Suurelle tilakoolle ei ole luontaisia edellytyksiä. Viljelymaa ei ole erityisen hyvää. Vientimarkkinat ovat kaukana. Maksukykyistä kysyntää on lähinnä vain Pietarissa. Maatalous ei Karjalassa houkuttele investointeja

Vaikka en sinänsä näekään tehtäväkseni puolustaa Maailmanpankin toimia, on sen tai sen ohjeiden tai vajavaisen asiantuntemuksen syyllistäminen Venäjän maatalouden ja maaseudun ongelmista kuitenkin asioiden yksinkertaistamista. Venäjän maataloudessa tapahtuu tällä hetkellä paljon. Maareformia on viety eteenpäin ja sektori on houkutellettu investointeja. Monet pitkän aikavälin ratkaisevat kysymykset ovat kuitenkin vielä vailla vastausta, sillä syy- ja seuraussuhteet ovat monimutkaiset.

Antti Helanterä

Kirjallisuus:

- Alanen, Ilkka & Jouko Nikula & Leo Granberg & Inna Kopoteva (2003), Monitoimisuutta ja pals-taviljelyä – maaseudun sopeutuminen kapitalismiin Venäjän Karjalassa. – *Idäntutkimus* 2, 11-17.
- Csaki, Csaba (2000), Agricultural Reforms in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union. Status and Perspectives. – *Agricultural Economics*, 22:1, 37-54.
- Goskomstat (1999), *Selskohozjaistvennaja dejatelnost hozjaistv naselenija v Rossii*. Moskva: Goskomstat Rossii.
- Goskomstat (2000), *Selskohozjastvennaja dejatelnost krestjanskih (fermerskih) hozjaistv v Rossii*. Moskva: Goskomstat Rossii.
- Helanterä, Antti (1999), Russian Agriculture in the 1990s: Changing Structures of Food Production with Special Reference to the North. – *Studies on the Northern Dimension*. vol. 4. Helsinki: Finnish Institute for Russian and East European Studies.

- Helanterä, Antti & Asta Salmi (2000), Russian Food Markets – Opportunities for Western companies? – *Marketing Strategies for Central and Eastern Europe* 1998. Eds. R. Springer, P. Chad-raba and S. Arnold. Ashgate Publishing, 97-121.
- Ioffe, Grigory & Tatjana Nefedova (2001), Russian Agriculture and Food Processing: Vertical Cooperation and Spatial Dynamics. – *Europe-Asia Studies*, 53:3, 389-418.
- Minselhozprod (1998), *Selskoe hozjaistvo Rossii*. Moskva: Informagroteh.
- OECD (1998), *Review of Agricultural Policies. Russian Federation*. Paris: OECD Centre for Co-operation with Non-Members.
- Serova, Jevgenija (1998), Institutsionalnyje reformy agrarnogo sektora v agropromyšlennom komplekse. – *Ekonomika perehodnogo perioda*. Red. Gaidar, Jegor. Moskva: Institut ekonomičeskikh problem perehodnogo perioda, 561-648.
- Serova, Jevgenija (1999), *Agrarnaja ekonomika*. Moskva: TACIS/Gosudarstvenny universitet Vysšaja škola ekonomiki.
- Swinnen, John & Hamish Gow (1999), Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe. – *Food Policy*, 24:1, 21-47.

Haastattelut:

- Fomin, Aleksandr. Venäjän duuman maatalousvaliokunnan varapuheenjohtaja. Moskova, maaliskuu 2003.
- Kaliberda, Aleksandr. Maailmanpankin ekonomisti. Kiova, syyskuu 2001.
- Matusevitš, Vera. Maailmanpankin asiantuntija. Moskova, maaliskuu 2003.
- Mezentsev, Konstantin. Venäjän fermerijärjestö AKKOR:in varapuheenjohtaja. Moskova, huhtikuu 2000.